

DUKKON Ágnes

A „lélekvezető” Ivan Bunyin¹

Ivan Alekszejevics Bunyin

Tolsztoj megszabadulása

Írások életről, halálról és
halhatatlanságról

Fordította:

Gellért György,
M. Nagy Miklós,
Rácz Ildikó Mária,
Soproni András

Helikon Kiadó
Budapest, 2025
484 oldal

A XX. századi orosz irodalom egyik legnagyobb alkotója, a Nobel-díjas Ivan Bunyin nem ismeretlen a magyar olvasók számára: több kötetnyi elbeszélése jelent meg az 1950-es évek végétől kezdve egészen a XXI. század elejéig, némelyik kötet többször is (*Szirének szigete*, 1958; *A szerelem nyelvtana*, 1965; *A szerelem szentsége*, 1959; *Arszenyev élete*, 1967; *Sötét faszor*, 1971; *Az emésztő tűz. Elbeszélések a szerelemről és halálról*, 2003). Ebben a sorban a legújabb a Helikon Kiadó gondozásában napvilágot látott *Tolsztoj megszabadulása* címet viselő elbeszélésgyűjtemény, valamint a kötet címét adó hosszabb filozófiai értekezés. A válogatás, szerkesztés Rácz Ildikó Mária munkája, aki az orosz író életművének kutatásával,

¹ Ivan Alekszejevics BUNYIN: *Tolsztoj megszabadulása. Írások életről, halálról és halhatatlanságról*. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Rácz Ildikó Mária. Budapest, Helikon, 2025.

Talán nem járunk téves ösvényen, ha Kerényi Károlytól kölcsönvesszük Hermész jelzőjét könyve címéből (*Hermész, a lélekvezető*. Budapest, Európa Kiadó, 1984), mert a recenzált kötet elbeszélései is megengednek egy sajátos, beavató-lélekvezető olvasatot.

publikációival beírta nevét a magyar és nemzetközi Bunyin-filológia jeles képviselői közé. 2020-ban jelent meg átfogó Bunyin-monográfiája, *A lét és a szerelem szentsége*,² a következő évben pedig Moszkvában látott napvilágot az *Arszenyev élete* című Bunyin-regény elemzése,³ valamint egy nagyobb tanulmánya Debrecenben Csehov és Bunyin poétikájának közös elemeiről.⁴

Jelen kötet kiemelkedik a fentebb említett magyar kiadások közül tematikai egységességével: amint az alcímben olvashatjuk, olyan írások kaptak helyet benne, amelyek valamiképpen az élet, a halál, a halhatatlanság és az emlékezet témájához szorosan kapcsolódnak, s a közös motívum- és fogalomrendszer még inkább fölerősíti, érzékelhetővé teszi az egyes elbeszélések, karcolatok háttérét alkotó bölcséleti alapot. Ez a mögöttes szellemi réteg egyúttal hozzájárul ahhoz, hogy az esztétikai érték és élmény mellett a befogadó számára sajátos meditációs útmutatóként vagy akár „lélekvezetőként” is szolgáljon az itt-lét látható és érzékelhető, anyaghoz kötődő világán túli szférákba.

A kötet felépítése is tudatos kompozíciós elven alapszik: Rácz Ildikó előszava és utószava keretezi a Bunyin-műveket, melyek közül hármát az ő fordításában olvashatunk (*Csönd, Köd, Átváltozás*), a többit M. Nagy Miklós, Soproni András és Gellért György tolmácsolásában. Az előszó címét – „Micsoda gyönyörűség lenni” – Bunyintól kölcsönözte a szerző, s még itt is találunk egy alcímet: *Ivan Bunyin és a Mindenegység vágya*. Az előszó röviden összefoglalja a magyar olvasó számára fontos irodalomtörténeti ismereteket, az író művészetének valamely irányzat vagy kánon korlátai közé (realizmus, szimbolizmus, modernizmus) nehezen beszorítható jellegét, s kiemeli tájékozódását az egyetemesség (Mindenegység) felé, a részigazságokon felülemelkedő szemléletet, a földi-társadalmi adottságokon túli más-világnak, a lét egységének közvetlen érzékelését. Bunyin a nemesi udvarházak emlékeitől pályája érett szakaszában új, szellemi távlatok felé tájékozódik, központi kérdéssé válik számára a szerelem és a halál témája, az időbeliség, végesség és a szív vágyódása a végtelenségre. Az előszó felhívja a figyelmet az egyes novellákat, esszéket, karcolatokat összekötő jellegzetes bunyini ellentétpárokra: nappal-éjszaka, cselekvés-mozdulatlanság, csönd-zaj, álom-ébrenlét, Kelet-Nyugat. Rácz Ildikó Mária előszava mintegy kalauzként szolgál az olvasónak, hogy előkészítse az elbeszélések, valamint a személyes emlékekből is táplálkozó *Tolsztoj megszabadulása* címet viselő, sajátos életrajzi-bölcséleti írás mélyebb rétegeinek fölfedezésére és befogadására: az átváltozás misztikus megtapasztalására, a hétköznapi, „földi” halál-felfogás helyett az átlépés titkára, a Nagyobb Létbe átvezető kapu feltárulására, melyet sejtünk, de ésszel föl nem érünk. A könyvben az *Átváltozás* című elbeszélés jeleníti meg ezt a fenséges és megrendítő átalakulást: egy öregasszony életének lezárulását, amely hirtelen valami ismeretlen dimenziót nyit meg: „...a tegnap még szálnalmas és szenvedő öregasszony félelmetes és titokzatos valamivé alakult át, az egész világon a legnagyobb és legfontosabb dologgá, egyfajta felfoghatatlan és rémisztő istenséggé – halottá.” (126). Ennek a titoknak a részesévé válik a virrasztás során az öregasszony fia, akinek az életét gyökeresen megváltoztatja az éjszakai zsoltárolvasáskor átélt vízió, a „túlsó partról” érkező fény és fuvallat.

² Rácz Ildikó Mária: *A lét és a szerelem szentsége. Ivan Bunyin művészi világképe*. Budapest, L'Harmattan, 2020.

³ Ильди́ко Мари́я РАЦ. *Душа обретает плоть. Иван Бунин «Жизнь Арсеньева»*. Москва: «Три квадрата», 2021.

⁴ Rácz Ildikó Mária: *Pro és kontra: csehovi hatás Ivan Bunyin poétikájában*. In *Kultúrák és médiumok párbeszéde. Anton Pavlovics Csehov*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó – Didakt Kiadó, 2021, 148–167.

Az utószó pedig – mintegy a művek stációján vagy kapuin áthaladva – ennek a titokteljes Nagyobb Létnek a filozófiájáról ad áttekintést (*Halál, metamorfózis, metempsichózis*). Rácz Ildikó Mária ókori példákat hoz fel a halál, meghalás és a túlvilági élet témájához. Ezek egyike a híres *Egyiptomi Halottaskönyv*, amely útmutatást ad a „megszabaduláshoz”, a lélek átköltözéséhez, a „létkerékből történő kilépéséhez”. Szó esik még a bunyini világszemlélet további összetevőiről, Platón és a sztoikus filozófia lélekfelfogásáról, élet és halál egymáshoz való viszonyáról, az emlékezet és az idő problémájáról és a Tolsztojt és Bunyint egyaránt foglalkoztató témáról, a halál utáni létezésről. Test és lélek bonyolult kapcsolatáról vallott felfogásában mindkét író igyekszik az ókori vallási és filozófiai hagyományok lényegét harmóniába rendezni az evangéliumi tanítással, Pál apostol „szeretethimnuszának” ígéretével, a homályos látásból a halálon túljutva a teljesség (színről színre látás) megtapasztalásának reményével.

A kötetben szereplő elbeszéléseket és esszéket nemcsak bizonyos motívumok kötik össze, hanem megteremtődik bennük egy sajátos hangulati egység is. A *Csend* és a *Köd* alaphelyzete az őselemek közül a Vízhöz kapcsolódik: csónakázás a Genfi tavon, illetve éjszakai utazás a tengeren, sötétben és ködben. Két ellentétes élmény emléke bontakozik ki az olvasó előtt: az első a kora reggeli ragyogás és a távolból látszó Savoyai-Alpok képe, a második egy félelmetes és egyszerre misztikus hangulatú éjszakai hajóút, melyben a káosz, az eltévedés, a titokzatos csönd és a halál gondolata idéződik föl. A rövidebb esszék és kis novellák közös tulajdonsága, hogy egy-egy kinagyított élménynek vagy pillanatnak a leírásai. *A Névnep*, *a Zene* és *A vak* – képletesen szólva – olyan gyöngyszemek, amelyeket szinte meg sem lehet érinteni (vagyis „elbeszélni, miről szólnak”), mert ha hozzájuk ér a magyarázó szó, elillan, összetörik a varázs. „Csak” olvasni kell, és hagyni, hogy elborítson bennünket „az a hangulat”, amely a narrációt áthatja: bánat, melankólia, töprengés életről, halálról és a szeretetről.

Az elbeszélések laza tematikai csoportokat alkotnak: a halál, haldoklás, vagyis az „átlépés” jelenségét különböző életutak, sorsok lezáródásában megragadó művek, mint a fent említett *Átváltozás*, s az ezzel rokon hangulatú *Aszott fű*, és ellenpontként *A San Franciscó-i úr*. Az első kettőt talán mondhatjuk a földi elmúlás törvényét elfogadó és elszenvető lélek elköltözését megjelenítő történetnek (a sztoikus értelemben vett „jó halál” példájának), a harmadik elbeszélést pedig tekinthetjük a hiábavalóság, a magasabb rendű létet elhomályosító felszínes-anyagias élet példázatának, a *vanitatum vanitas*-élmény egyik modern változatának.

Bunyin számára kiemelten fontos inspirációt jelentett Kelet világa: konkrét, valóságosan megismert mivoltában és elvontabb, szimbolikus formában is: az 1911-ben tett ceyloni utazás élményei összekapcsolódtak a buddhizmus és az óind legendák iránti érdeklődéssel, mely több elbeszélésnek és lírai esszének szolgált ihlető forrásául. E kötetben öt írása – *Honfitárs*, *Gótami*, *A megtagadás éjszakája*, *A királyok királyának városa*, *Nagy vizek* – képviseli az „indiai témát”, különböző nézőpontokból: hol buddhista legendák felsejülő emlékei, hol az utazás során látott, hallott, megismert dolgok, személyek felidézése adja a szüzsét, összekapcsolódva az író lírai-filozófiai reflexióival. A közös összekötő kapocs ezúttal is a felszíni jelenségek mögött feltáruló Nagyobb Igazság, az itt és most dimenziójából kiszabadulni vágyó lélek törekvése a kozmikus lét, a Mindenegység felé. Szimbolikus értékű az is, hogy az öt említett elbeszélés közül négynek az alapmotívuma a Víz. Kivétel az őserdőbe süppedt „királyok királyának városa”, a két és félezer éves Anuradhapura, melynek hajdani

dicsőségén mereng az elbeszélő, s a város történetét lezáró mondat emeli föl a „turisztikai” jellegű leírást egy magasabb dimenzióba: „A halott szent ország fölött pedig hatalmas csend honol”. (155)

Bunyin nagy utazása Indiába, Ceylonra három hetet vett igénybe az Indiai-óceánon, a Nagy Vízen, melynek során egyszerre élhette át a tenger lenyűgöző konkrét, fizikai valóságát s e megtapasztalásból kiinduló átszellemített, szimbolikus aspektusát, a titokzatos, hatalmas őselem külső és belső szemlélését. Az elbeszélés napló formában íródott: 1911. február 12-én éjjel, Port Szaídban veti papírra az indulás körülményeit, s azután hol egymást követő napokon, hol néhány nap kihagyásával folytatja a szemlélődésből elmékedésekbe és meditációba hajló gondolatainak rögzítését, március elsejének éjjeléig. Jelképes értékű az éjszakával kezdődő, s éjszakával záródó, létfilozófiai és bibliai reminiscenciákat tartalmazó gondolatsor. A Szezi-csatornán áthaladva a Sínai-hegy látványa a Tízparancsolatot, „az emberiség valóban megingathatatlan jelzőfényét” (186) idézi föl az íróban. Ez az ószövetségi hangoltság a mottóban is kifejeződik, a 29. zsoltárból vett idézettel: „Az Úr a hatalmas vizek fölött...” (183). Három héten át csak a víz, az ég, a szél, a felhők, a nap, a hold és a csillagok „társasága”, a nappalok és éjszakák váltakozásának, a tenger hullámzásának ritmusa, a különös, fantasztikus színek és hangok vonták magukra a figyelmét, s vezették át egyfajta közties, lebegő létállapotba. Ez a hangulat köti össze a *Nagy vizeket Az éjszaka* című lírai-filozofikus esszével: mindegyikben a tér, az idő és az anyag korlátait legyőző emlékezet teremti meg a lélek számára az átjárást a lét vertikális rétegei közt, mint Csehov *A diák* című novellájában, mely kapcsolatról Rácz Ildikó az említett *Pro és kontra...* tanulmányában részletesebben értekezik.⁵

A kötet terjedelmének több mint felét elfoglaló *Tolsztoj megszabadulása* (Soproni András fordítása) című írás Bunyin legfontosabb bölcseleti kérdéseit foglalja magában, egyforma erővel tanúskodik a „tárgy” – Lev Tolsztoj – és az „alany” – Bunyin – sokban hasonló létfogalmáról, filozófiai tájékozódásáról. Ebben a műben is izgalmasan kapcsolódnak össze a kereszténységnek és a buddhizmusnak az alapértékei. Mind Tolsztoj, mind Bunyin mélységesen vonzódott Kelet bölcselete iránt, de ugyanakkor a kereszténység lényegi tanítását is magukénak érezték. Műfaja is nehezen meghatározható: visszaemlékezések, családi történetek, találkozásai emléke, a Tolsztoj-művekből kiemelt, jellemző részletek, s az ezeket a saját reflexióival összefonó bunyini narráció, melyben életre kel a jasznya poljanai „költő és próféta” alakja, megrendítő küzdelme önmagával, a világgal (a hiábavalóságokkal), valamint szenvedélyes törekvése a tökéletesség felé – mindez az itt-lét (Dasein) nyűgeitől való megszabadulás, a Nagyobb Lét utáni sóvárgás jegyében. Bunyin azon kevesek közé tartozott, akik teljes mértékben értették ennek a váagnak a lényegét...

Mindezek fényében a *Tolsztoj megszabadulása* című kötetet nemcsak a benne közölt elbeszélések és a Tolsztoj-életrajz költői szépségei teszik értékes olvasmánnyá, hanem az egész kompozíció, az egyes műveken áthullámzó és őket egymással összekötő motívumok, lírai elmékedések, gondolatok, valamint a közrefogó szerkesztői tanulmányokban megadott kulcsok – a „lélekvezetés” – Bunyin világának mélyebb rétegeibe.

---

⁵ Rácz 2021, 154.

Irodalom

1. BUNYIN, Ivan Alekszejevics: *Tolsztoj megszabadulása. Írások életről, halálról és halhatatlanságról.* Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Rácz Ildikó Mária. Budapest, Helikon, 2025.
2. KERÉNYI Károly: *Hermész, a lélekvezető.* Budapest, Európa Kiadó, 1984.
3. RÁ CZ Ildikó Mária: *A lét és a szerelem szentsége. Ivan Bunyin művészi világképe.* Budapest, L'Harmattan, 2020.
4. RÁ CZ Ildikó Mária: *Pro és kontra: csehovi hatás Ivan Bunyin poétikájában.* In: *Kultúrák és médiumok párbeszéde. Anton Pavlovics Csehov.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó – Didakt Kiadó, 2021.
5. РАЦ, Ильдикко Мария. *Душа обретает плоть. Иван Бунин «Жизнь Арсеньева».* Москва: «Три квадрата», 2021.